

ШРЕЄР-ТКАЧЕНКО ОНІСІЯ ЯКІВНА

(11. I. 1905–16. X. 1985)

музикознавець, викладач

О. Я. Шреєр-Ткаченко – видатний представник української музичної культури ХХ ст., організатор музичного життя й освітніх процесів в Україні, педагог-наставник нової плеяди музикознавців. Непересічне значення, передусім, має її музикознавча наукова діяльність. Онисія Яківна ініціювала важливі пріоритетні концепційні спрямування сучасного українського музикознавства (особливо це стосується відродження й глибокого дослідження нею вагомих пластів історії української музичної культури минулих століть), сприяла утвердженню сучасної української школи старовинної музики.

Маючи великий власний досвід, Онисія Яківна володіла рідкісним даром «навести» (термін Б. Асаф'єва) музикознавців-початківців на певний актуальний «зріз», надихнути на заповнення «білих плям» (як вона любила говорити) музичної культури України, сприяла активізації розвитку й посилення міжнародного авторитету вітчизняної музичної науки.

Сучасне старше і середнє покоління музикантів пам'ятають Онисію Яківну, її природню елегантність, привітність спілкування й особливу несуетність, витриманість, раціональне відчуття часу. Від давньої шляхетної традиції – з усіма на «Ви», навіть з близькими друзями та юними студентами. Спокійна, врівноважена й поруч з тим – сповнена нестримой енергії, рішучості, незламного правила довести справу до кінця.

Поданий у збірнику цінний архівний документ – остання автобіографія Онисії Яківни, датована груднем 1984 р., тобто за 9 місяців до останньої дати її життя. За коротким звітом розкривається напрочуд динамічне життя, творча цілеспрямованість непересічної особистості, здатної долати будь-які труднощі, які виникали відповідно до масштабного розгортання її діяльності на всіх етапах складної творчої біографії.

З перших сторінок автобіографії вражає рівень працездатності юної людини, що входила у світ. Але це слово зда-

ється замалим для визначення незвичайної експресії сприйняття нею часу. Це вже не працездатність або працелюбство, а неіснуюче слово «працезакоханість».

Поміж рядків біографії слід прочитати та зрозуміти, що прискорений процес становлення професійного інтересу до музики, палкого прагнення до навчання був стимульований атмосферою культурного спалаху 20-х років – епохи українського національного відродження, що охопив такий великий культурний центр з давніми мистецькими, зокрема, музичними традиціями, яким був Кам'янець-Подільський ще до початку радянських партійно-ідеологічних утисків. Просвіти, мистецькі культурні об'єднання, музичні товариства, зокрема, «Кобзар» – організація державного (другого після Києва) Національного хору, яким керували видатні музиканти (К. Стеценко) – все це неповний перелік фактів піднесення культурного життя. І, врешті, – відкриття в 1918 р. у Кам'янець-Подільську університету. Культурна атмосфера міста була надзвичайно насиченою. Архітектура, жива історія, етнічне наповнення міста (українці, поляки, вірмени, німці, росіяни) – це й, відповідно, національні культурні осередки. Звідси зрозуміло, що у Онисії Яківни з юності не було проблем у вивченні іноземних мов, чим вона охоче й займалась...

Війна – це особливий драматичний етап історії країни і, відповідно, драматичний злам особистої долі Онисії Яківни, яка з юною донькою залишилася в окупованому Києві. Разом з музикантами та колегами, які не змогли евакуюватись, Онисія Яківна виконує посильну роботу: намагається врятувати ноти, інструменти київських музикантів, які залишили Київ, описує всі матеріали з тим, щоб повернути їх після звільнення Києва власникам. Вивчення цього періоду й досі потребує пошуків документів, встановлення фактів. Відомо, що після війни відбувалося переслідування радянською владою всіх, хто залишався на окупованій території. Усі факти будь-якої діяльності, навіть професійної, замовчувались через те, що оцінювались органами НКВС як зрада, що, відповідно, каралось.

Після визволення Києва від окупантів (з травня 1944 р). Київська Консерваторія переживала один з найскладніших періодів свого існування: обмаль музичної, нотної та книжкової літератури (бібліотека консерваторії згоріла, підручники з історії української музики М. Грінченка¹ та А. Ольховського² були вилучені з бібліотек як «ідейно шкідливі та націоналістично спрямовані»). У складних умовах переслідувань у руслі партійно-ідеологічних настанов 1946–1948 рр. Онисія Яківна, разом з колегами, працювала під тягарем звинувачень «захоплення буржуазно-занепадницькою музикою», що стосувалось викладачів історії зарубіжної музики, та «вузько-націоналістичної обмеженості, відсутності ідеї інтернаціонального злиття націй» – до характеристики викладачів історії української музики та фольклору, тобто, безпосередньо до діяльності Онисії Яківни.

Це був жахливий період, враховуючи той факт, що прізвище Шреєр було німецького походження. Вже пізніше ми частково дізналися про те, як їй доводилося виправдовуватись перед образливими та несправедливими звинуваченнями. Тоді ми, студенти кінця 50-х років, слухали лекції Онисії Яківни з історії української музики, користуючись переписаними від руки фрагментами музичних творів. Не було й механічного звукозапису – слухання музики на лекціях забезпечували невідомні ентузіасти, які на фортепіано ілюстрували клавірні переклади опер і симфоній (серед них талановитий піаніст-ілюстратор Євген Мітельман, співачка Мірра Рабічева). Заняття з фольклору проводила сама Онисія Яківна (за створеною

---

¹ Грінченко Микола Олексійович (04. V 1888–27. XI 1942) – музикознавець, фольклорист, педагог. Закінчив Київське музичне училище ІРМТ (1912, клас спеціальної теорії та композиції Є. Рибка) й історико-філологічний факультет Кам'янець-Подільського Українського державного університету. У 1928–1934 викладав у Київському Музично-драматичному інституті ім. М. В. Лисенка (1925–1928 – його ректор), у 1934–1937 рр. – професор Київської консерваторії.

² Біографічна довідка автора в цьому виданні (с. 447).

нею програмою курсу). Вона ж виконувала зразки народних пісень. І коли вона високим та чистим голосом співала старовинні українські пісні, незмінно на її очах з'являлися сльози. Чомусь особливо запам'ятались у її виконанні пісня «В гору сонінко, в гору» і пісня-романс «Сирітка». Цей жанр був об'єктом дослідження її кандидатської дисертації, яку вона захистила у 1947 р. До іспиту ми повинні були співати напам'ять не менше 30 зразків народних пісень. «Це мінімум» – говорила Онисія Яківна. Для нас це було достатньо важко, але зрадити її ми не могли, народна пісня була частиною її душі. Це коментар до короткої фрази в автобіографії: «...читала курси народної творчості та української музики».

Цілу історичну розвідку можна написати на згадку в автобіографії про її співпрацю з видатним композитором і музикознавцем П. Козицьким¹, після смерті якого Онисія Яківна у 1960 р. очолила кафедру історії музики. З цього часу вона проводила колосальну роботу наукового, педагогічного, методичного напрямків. 60-ті роки утворюють своєрідну арку до періоду національного відродження 20-х років. Для Онисії Яківни він став етапом блискучого підсумку унікальної школи практичного засвоєння всіх можливих форм музикознавчої, просвітницької діяльності. Результатом є створення посібників, підручників, хрестоматій, методичних розробок з історії української музики. І знову Онисія Яківна лише перелічує факти своєї біографії, які вимагають особливої оцінки, як явища всесвітнього значення. У 1966 р. Онисія Яківна бере участь у міжнародному конгресі у Бидгощі (Польща), присвяченому слов'янській музиці східної Європи з доповіддю «Розвиток української музики в XVI–XVIII ст.». Її виступ відкрив усьому світові унікальність української музичної культури та її впливову роль у контексті слов'янських культур. Вона започаткувала наукові та творчі контакти українських та європейських діячів музичної культури. Справжнім національним святом стала перша українська наукова конференція, присвячена

---

¹ Дивись сторінку 320 цього видання.

старовинній українській музиці, яка відбулася за ініціативою Онисії Яківни у 1969 році. Ця наукова акція привернула увагу не лише музикантів, але й представників творчої інтелігенції різних гуманітарних спеціальностей, істориків, філологів та інших. Але й у цій ситуації Онисії Яківні особисто довелося відстоювати право на проведення цієї грандіозної культурно-мистецької та наукової акції, долаючи протидію як офіційних ідеологічних установ, так і деяких столичних офіційних представників радянської музичної науки.

Останні десятиріччя життя Онисії Яківни – це надзвичайно активна робота над підручниками, хрестоматіями з історії української музики, що є неоцінним внеском в українську музичну культуру, науку та освіту. Показовим є оптимістичний тон висловлення останніх сторінок автобіографії, що підкреслює плідність діяльності Онисії Яківни й після виходу на пенсію. Вона не поривала постійного зв'язку з консерваторією, це численні консультації, поширення кола музикознавців-співавторів у створенні посібників з історії української музики.

15 грудня 2005 року в Київській консерваторії відбулася конференція «До 100-річчя видатного діяча української музичної культури О. Я Шреєр-Ткаченко», яка зібрала видатних, відомих та молодих музикознавців, усіх, хто мав науковий контакт – безпосередній чи опосередкований (через її книги) зв'язок, або лише дотик до її окремих наукових розвідок. Цей захід став своєрідною «персоніфікацією» задумів і напрямків наукового дослідження української музичної культури Онисії Яківни Шреєр-Ткаченко – музикознавця, вченого, музичного діяча та педагога-наставника.

Тетяна Некрасова